

Večerka, Radoslav

Srovnávací slovanská jazykověda v Československu po roku 1945

In: *Slovanské studie : sborník na počest 35. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou a pětatřicetiletí rusistiky na filozofické fakultě brněnské univerzity*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1979, pp. 131-158

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121464>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RADOSLAV VEČERKA (BRNO)

SROVNÁVACÍ SLOVANSKÁ JAZYKOVĚDA V ČESKOSLOVENSKU PO ROKU 1945

I. INSTITUCIONÁLNÍ A PERSONÁLNÍ ZÁKLADNA

Starší domácí tradice spolu s čerstvou vlnou světového zájmu o slovanské národy vedly po 2. světové válce v obnovené samostatné Československé republice k prudkému rozvoji institucionální i personální báze slavistiky vcelku a slovanské filologie zvláště. Organizační páteř slovanské jazykovědy tvořily vysoké školy, které soustřeďovaly největší počet prvořadých odborníků v oboru. V r. 1945 pokračovala ve své činnosti univerzita v Bratislavě, ihned byla také obnovena práce na univerzitách v Praze a Brně, které byly za nacistické okupace v r. 1939 násilně uzavřeny, a později byly založeny nové univerzity v Olomouci a Prešově. Postupně byla vytvářena síť pedagogických učilišť, v souladu se společenskými potřebami se však během doby měnil značně jejich počet i jejich statut jako samostatných vysokých škol nebo jako fakult univerzitních. Přechodně byla v činnosti i Vysoká škola ruského jazyka v Praze, aby pokryla akutní potřebu rusistů, a Univerzita 17. listopadu v Praze, s pobočkou v Bratislavě, určená pro studium zahraničních studentů, zejm. z rozvojových zemí. Tu všude se pěstovala — v různém rozsahu a s různým zaměřením — i slavistika.

Proti předcházejícímu stavu však nevzrostlo jen číslo vysokých škol a jejich fakult, nýbrž na každé fakultě v souvislosti s vnitřními organizačními přeměnami i počet vědeckopedagogických pracovníků, mezi nimi též specialistů pro slovanské jazyky a srovnávací slovanskou jazykovědu. Kromě pracovníků orientovaných k slavistické lingvistické komparatistice v celé její šíři přispívali k této problematice na jedné straně i specializovaní bohemisté, slovakisté, rusisté atd., ale na druhé straně rovněž indoevropisté a obecní lingvisté, ba i germanisté, romanisté a klasičtí filologové (kteří většinou zkoumali bilaterální vztahy slovansko-germánské nebo úže německo-české apod.). „Srovnávací slovanská jazykověda“ se pracemi těchto odborníků formovala jako obor komplexní, s předmětem bádání značného rozpětí — od srovnávacích záběrů v slovanských souvislostech generálních (a zapojených eventuálně do jazykových souřadnic ještě širších) ke komparacím parciálním.

Vedle vysokých škol našla řada odborníků v slovanské filologii uplatnění ve vědeckých ústavech Československé akademie věd a Slovenské akade-

mie věd, jako jsou Ústav pro jazyk český v Praze s pobočkou v Brně, Jazykovědný ústav Ludovíta Štúra v Bratislavě, Československo-sovětský institut a další ústavy a vědecká pracoviště, jejichž organizační struktura, právní statut i název se během doby měnily; vyhraněně slavistický jazykovědný program má pracoviště etymologického slovníku slovanského v Brně a oddělení staroslověnského slovníku, detašované v Praze a Brně.

Publikační možnosti poskytly nemalému množství pracovníků na poli slovanské jazykovědy jednak specializovaná periodika slavistická, po válce obnovená *Slavia* a *Byzantinoslavica* (spolu s popularizačním *Slovanským přehledem*) a později i nově založený časopis *Slavica Slovaca*, jednak i další filologické i lingvistické žurnály, mezi nimi zejm. též nově zakládané jazykovědné řady vědeckých časopisů vysokoškolských fakult, z nichž orgán filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze je přímo slavistické tematické věnován výlučně a vychází s příznačným názvem *Slavica Pragensia* jako další časopis pro slovanskou filologii v Československu. V míře daleko větší než mezi válkami byly dále vydávány příležitostné, jubilejní a tematické sborníky (viz o nich v odd. III.) a vzrostly možnosti publikovat speciální knižní monografie a příručky, např. v Nakladatelství ČSAV, ve Státním pedagogickém nakladatelství a zejména též v řadách spisů vysokých škol.

Vcelku lze konstatovat, že institucionální i personální báze slovanské jazykovědy vzrostla po r. 1945 ve srovnání s obdobím meziválečným několika násobně¹, takže nebývalý rozmach těchto studií po Osvobození je dobře pochopitelný.

¹ K institucionální a personální základně slovanské jazykovědy viz zejm. *Slovanská filologie na Univerzitě Karlově*. Uspořádal J. Kurz, F. Vodička, Z. Havránková (P. 1968). — B. Novák: *Slovanská jazykověda na filozofické fakultě v Brně* (SPFFBU 1958, A 6, 111—118); V. Machek: *Slavistické katedry* (in: *Vám poděkování a lásku vám...*; P. 1960, 211—219); B. Novák a kol.: *Slavjanskoje jazykoznanije* (in: *Universitas Purkyniana Brunensis 1919—1969*, Bo. 1969, 48—75); *Slavica na Univerzitě J. E. Purkyně v Brně* (Bo. 1973); — *Bibliografie vědecké publikační činnosti učitelů Vysoké školy pedagogické v Olomouci za léta 1946—1956*. Zpracovali J. Šustrová a E. Petřú, red. L. Cejp a J. Šula (Olomouc 1956); V. Křístek: *Deset let filologických oborů na olomoucké univerzitě* (SbVŠPOL 3, 1956, 5—15); J. Bělič: *Tradice olomoucké slavistiky* (HistSrSI); J. Jahn: *Olomoucká slavistická tradice* (in: *K tradicím a úkolům jazykovědy v Olomouci*, Olomouc 1966, 6—28); — M. Šváb: *Soupis publikační činnosti pracovníků Pedagogické fakulty v Plzni 1958—1967* (Plzeň 1968); — L. Dvonč: *Organizácia jazykovednej práce v rokoch 1945—1960* (SR 25, 1960, 197 až 205); *Filozofická fakulta* (in: *Univerzita Komenského v rokoch 1945—1955. História, vedecká a publikačná činnosť fakúlt, katedier a ústavov*, Br. 1957, 309—406); *Facultas philosophica Universitatis Comenianae Bratislavenensis 1921—1971* (Br. 1972); — *25 let Ústavu pro jazyk český. K 25. výročí založení Ústavu pro jazyk český a k 60. výročí vytvoření akademické Kanceláře Slovníka jazyka českého* (P. 1971); M. Tylová: *Publikační činnost pracovníků Ústavu pro jazyk český ČSAV za léta 1963—1967* (P. 1968); — E. Sekaninová: *O práci Oddelenia slovanských jazykov Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV* (SISl 3, 1968, 363—364); E. Sekaninová: *Jazykovedná slavistika v Ústave svetovej literatúry a jazykov SAV* (SISl 8, 1973, 108 n.). — Charakteristiky jednotlivých pracovníků obsahuje spis *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760, Biograficko-bibliografický slovník* (P. 1972).

II. T É M A T A

V charakteristice komparatistické lingvistické práce slavistické v Československu nebude bez užítku podat přehled toho, které tematické okruhy v ní byly od r. 1945 zpracovány. Na mapě vědeckých zájmů československých slavistů tak na jedné straně zřetelně vyvstanou sféry intenzivní badatelské přitažlivosti a na druhé straně se na ní objeví i bílá místa oblastí vědecky nezpracovaných, respektive zpracovaných jen málo. Je to pohled pro vystižení celkového profilu oboru a jeho vývojových trendů velmi poučný.

Slavistická lingvistická komparatistika byla v poválečném Československu zastoupena pracemi o praslovanštině i slavisticky srovnávacími studii generálními nebo parciálními, a to v plánu diachronním i synchronním, na úseku jazyků spisovných i na úseku lidových (teritoriálních) dialektů slovanských jazyků.

Řada autorů se především zamýšlela obecně nad metodologií tohoto bádání. Tak např. V. Blanár přispěl k dané problematice úvahou o historickosrovnávací metodě v slovanské jazykovědě (Sl 1952), K. Horálek vytyčil zásady a úkoly vědeckého studia slovanských jazyků (ČsPředn 1958) a zhodnotil srovnávací metodu v jazykovědě i literární vědě (MélKopeckij 1960), celkové zhodnocení stavu i úkolů slovanské (i indoevropské) jazykovědy historickosrovnávací nastínil Š. Ondruš (SaS 1973) aj. (jiné práce viz zde v závěrečném přehledu základní literatury).

Předmětem výzkumů bylo dále formování praslovanštiny v starověké Evropě a vytváření slovanského jazykového společenství vůbec. Tuto tematiku zpracovával zejména V. Polák, který psal o vzniku praslovanštiny ve světle moderních bádání (HSIChr 1967) a o konsolidaci slovanského jazykového typu v širších východoevropských souvislostech (Sl 1973); dále se sem vztahuje pojednání téhož autora o ugrofinských elementech v slovanských jazycích (Orbis, Louvain 1964). Specifický úsek této problematiky představují otázky jazykových vztahů balto-slovanských, resp. balto-slovanské jazykové jednoty, k nimž se vyjádřili P. Trost (ČsPředn 1958; HistSrSl 1958) a opatrným až skeptickým způsobem, blízkým pojetí Meilletovu, A. Erhart (SPFFBU 1958). Ve 3. vydání vyšla starší kniha O. Hujera *Úvod do dějin českého jazyka* (P. 1946), popisující vznik praslovanštiny, její vývoj i její rozpad. Z hlediska jazykového prozkoumal V. Polák entogenezi Slovanů i rozsah jejich pravlasti a ráz jejich kultury (VPSl 1956).

Lingvistické hledisko uplatnili V. Machek (RÉS 1947; MélTschizewskij 1966) a V. Polák (VPSl 1956) při výzkumu staré slovanské mytologie a náboženství. Tematiku vzniku a diferenciace slovanských jazyků zpracovali M. Čejka a A. Lamprecht s užitím glottochronologické metody statistické, a to jednak společně (SPFFBU 1963), jednak znovu každý samostatně — M. Čejka (SPFFBU 1972) a A. Lamprecht (Universitas 1968, Nr 2); k jejich metodě i k závěrům jejich bádání se vyslovil E. Lotko (RS 1965). M. Čejka a A. Lamprecht uvažovali kromě toho o slovanské jazykové jed-

notě v době, kdy přišli na Velkou Moravu Konstantin a Metoděj, a dospěli k závěru, že cyrilometodějská staroslověnština nebyla vlastně ničím jiným než kulturním dialektem mírně nářečně diferencované praslovanštiny (MM 1965). Synchronní klasifikaci slovanských jazyků navrhl F. Kopečný (Sl 1949/50; ČesPolSb 1955) v polemice proti historické trichotomii, J. Mistrík pak podal typologickou charakteristiku současných slovanských jazyků, přihlížející k dynamice lexikální a gramatické složky slova (JazČ 1972). Typologii slovanských jazyků, zvl. ruštiny, načrtl V. Skalička (ČsRus 1958), spisek *Postavení ruštiny mezi slovanskými jazyky* vydal R. Večerka (P. 1957) jako vysokoškolský učební text. Východoslovanskou jazykovou skupinu podrobil zkoumání M. Zatovkaňuk z hlediska její mikrotypologie (Sl 1968) a z hlediska společného východiska při konfrontaci jejích členů (SlPrag 1969). Postavení slovenštiny mezi slovanskými jazyky osvětlil J. Stanislav (SR 1955), zatímco V. Blanár ukázal, jaké místo zaujímal slovenština v klasifikaci slovanských jazyků J. Dobrovského (Sl 1954). J. Stanislav pak zkoumal postavení slovenštiny v slovanském jazykovém světě z různých aspektů dílčích, jako byly shody slovenštiny s jinými slovanskými jazyky v syntaxi (SlSl 1966), jazykově realizované vztahy Slováků k východním Slovanům ve středověku (JazŠt 1966) nebo konečně nejstarší styky Slováků se Slovy j jižními (AAV 1948), a R. Krajčovič věnoval této tematice knihu s názvem *Slovenčina a slovanské jazyky* (Br. 1974). O německých vlivech na slovanské jazyky psal P. Trost (ČsPředn 1963).

S otázkou rozpadu jazykové jednoty Slovanů a klasifikace slovanských jazyků souvisí i široká problematika nářeční diferenciace slovanského teritoria v nové době, otázky přechodných a smíšených dialektů atp. Teoreticky do těchto otázek zasáhl A. Kellner v stati nazvané příznačně *K problematice pomezních jazyků mezi jazyky slovanskými* (Sl 1953), obecněji jako otázku jazykového míšení vůbec pojal svůj článek na toto téma B. Havránek (TLP 1966). Význam přechodových dialektů a lingvistické geografie pro poznání vzájemných vztahů slovanských jazyků zhodnotili dále A. Lamprecht (ČsPředn 1968) a J. Štolc (ČsPředn 1973), kdežto J. Bělič se z celého tohoto komplexu problémů soustředil na otázku hranic mezi příbuznými jazyky a ilustroval své teze nářečním materiálem z území záposlovanského (SFPSl 1965; Leipziger Abh. z. Namenforschung 3, Leipzig 1965; II. Internation. Dialektologenkongr., Verhandlungen I, Wiesbaden 1967). Naproti tomu F. Trávníček formuloval pracovní zásady monografického popisu jednotlivých slovanských dialektů (ČsPředn 1958).

Specifickým typem jazykových kontaktů a jazykového míšení je styk jazyka menšin, resp. kolonizačních ostrovů a enkláv v jinojazyčném prostředí s jazykem „domácím“. Po této stránce byla v československé slavistice vědecká pozornost věnována převážně jazyku Čechů a Slováků žijících za hranicemi ČSSR, takže jde o tematiku primárně vlastně bohemistickou a slovákistickou, ale vedle případů českých nebo slovenských jazykových ostrovů v prostředí neslovanském, např. v Rumunsku podle zpracování S. Niti-Arma-

se (JazŠt 1969) nebo v Maďarsku — viz článek P. Ondruse (MélTrávníček 1958), nabízejí tyto ostrovy na území jiných jazyků slovanských specifickou problematiku slavisticky komparatistickou. Vliv bulharštiny na jazyk Čechů a Slováků usazených v Bulharsku tak v celé sérii dílčích studií prozkoumal V. Blanár (JazSb 1951; Sl 1953; MélHavránek 1954; MélRomanski 1960) a A. Habovštiak (SlSl 1968). Osudy nářeční slovenštiny v Jugoslávii popsal po dílčí studii časopisecké (JazŠt 1969) D. Dudok v monografii *Nárečie Pivnice v Bážke* (Martin 1972). O češtině na Daruvarsku v Jugoslávii napsal poznámky J. Bělič (SlPrag 1959), autorem dalších článků o vlivu srbocharvátštiny na mluvu usedlíků českého původu v téže oblasti byl P. Jančák (SaS 1971 a 1973). S. Utěšený, který referoval o novějších pracích zabývajících se slovanskými ostrovy na Balkáně (JAkt 1969), uveřejnil i studii o posrbšťování češtiny v jugoslávském Banátě (NŘ 1970) a V. Michálková s J. Balharem konečně popsali mluvu východomoravských kolonistů v Charvátsku (SPFFBU 1971).

Úsilí československé slavistiky na úseku slovanské dialektologie bylo však v poslední době nejvíce soustředěno k přípravě slovenského jazykového atlasu. Do rozsáhlé ankety v časopise *Slavia* v letech 1952 až 1962, kterou uvedl J. Bělič obecnou statí programovou, přispěli z československých lingvistů A. Lamprecht návrhem na zpracování části hláskoslovné, J. Bauer části syntaktické, I. Němec a H. Křížková kmenosloví sloves, J. Bělič části lexikální, J. Petr s J. Sedláčkem morfologie sloves, M. Komárek číslovek a částic, J. Petr zájmen a akcentologie, F. Buffa slovotvorných typů substantiv, R. Večerka předložek, J. Sedláček morfologie substantiv, J. Horecký adjektiv po stránce slovotvorné a R. Krajčovič po stránce morfologické. Do ankety v časopise *Voprosy jazykoznanija* (1961—1963) a do sovětských sborníků přinášejících k atlasu *Materialy i issledovanija* (M. 1965, 1968, 1969) přispěli z československých slavistů A. Habovštiak, J. Štolc, J. Bělič, B. Havránek, A. Lamprecht, S. Utěšený, H. Křížková, A. Vašek a zčásti tiž autoři, zčásti ještě J. Sedláček, J. Bauer, K. Horálek aj. zaujímali stanovisko k jednotlivým speciálním problémům atlasu a k jeho koncepci, referovali o stavu přípravných prací apod. v časopisech NŘ, SaS, VěstČSAV, Sl, ve sborníku OSS (1962) aj. Dílčím výsledkem tohoto zájmu a pracovního úsilí byla i brožura *Rabota po podgotovke obščeslavjanskogo lingvističeskogo atlasa. Nynešneje sostojanije rabot. Bibliografija* (P. 1963, rotaprint), kterou za redakce J. Běliče vydali H. Křížková, J. Petr, J. Sedláček a S. Utěšený.

Specifičnosti slovanských jazyků spisovných i jejich studia si byla dobře vědoma už československá slavistika mezi válkami, a není proto divu, že jeden z tehdejších tvůrců tohoto teoretického přístupu, B. Havránek, vystoupil i po 2. světové válce s úvahami o charakteru a úkolech srovnávacího studia spisovných slovanských jazyků (Sl 1958), o jejich obecných vývojových zákonitostech (ČsPředn 1958) a o srovnávacím studiu struktury slovanských spisovných jazyků (ČsPředn 1963); k témuž tématu

přispěl dále E. Jóna, který si zároveň položil i otázku o periodizaci dějin slovanských spisovných jazyků (JazČas 1963). B. Havránek se kromě toho zamýšlel nad mezoslovanskými vztahy spisovných jazyků, hl. ve 14.—16. stol. (Sl 1955), kdežto slovanské spisovné jazyky současné zkoumal A. Jedlička, a to především co do variability jejich normy (SaS 1968); otázkám normalizace ve slovanských jazycích věnoval pozornost i A. Frinta (Linguistics 1969). M. Dokulil přispěl k této širší tematice konkrétní dílčí analýzou toho, jak se uplatnil vliv ruštiny na ostatní spisovné slovanské jazyky v sovětské epoše (SovJaz 1955). Úlohu umělecké literatury ve vývoji spisovných slovanských jazyků vyšetřovali K. Horálek (ČsPředn 1958) a A. Jedlička (ČsPředn 1963).

Teoretickými otázkami srovnávací stylistiky slovanských jazyků, které těsně souvisí s teorií spisovného jazyka vůbec, se zabýval M. Jelínek (Wiss. Zeitsch. Univ. Greiswald 1962; SPFFBU 1963), kromě toho též autor pojednání o míšení funkčních stylů v soudobé umělecké próze slovanských národů (ČsPředn 1963). A K. Hausenblas konečně zhodnotil současný stav slavistického bádání stylistického na pozadí teoretické úvahy o výstavbě slovesných komunikátů a stylistice (ČsPředn 1968).

Do srovnávacích otázek pravopisných zasáhl M. Kvapil článkem o P. J. Šafaříkovi a pravopisných sporech jižních Slovanů (in: Odkaz P. J. Šafaříka, Br. 1963) a S. Žaža návrhem koordinace pravopisných pravidel v slovanských jazycích (SPFFBU 1963).

Specifickým způsobem, jako dílčí, ale důležitý aspekt a významná složka, se slavistická lingvistická komparatistika uplatnila v mladé vědní disciplíně — balkanologii. Problematiku jejího studia, jejího pojetí, tradic, úkolů a možností v ČSSR nastínil K. Horálek celkově (SBB 1970), V. Blanár pak z hlediska jazykovědy slovenské (SBB 1970), možnosti tradiční balkanologie při studiu jazyků jihovýchodní Evropy prozkoumal J. Sedláček (BalkEz 1966). B. Havránek si položil otázku po stáří a vývoji balkánských jazykových jevů (ÉBTch 1967) a paralelní jevy ve vývoji jazyků jihovýchodní Evropy sledoval i J. Sedláček (ÉBTch 1967), kdežto současný jejich jazykový typ a typologické členění balkánského jazykového světa učinili předmětem svých výzkumů P. Trost (ÉBTch 1966), V. Skalička (ÉBTch 1968; ÉBTch 1972), V. Polák (PhilPrag 1970) a H. Kurzová (BalkEz 1974). Do nářeční problematiky balkánské se ponořili V. Šaur, který zkoumal ovlivnění dialektů jihoslovanských jazyků balkánskými konvergenčními (ČsPředn 1968), dále A. Vašek v pojednání o vzájemných vztazích slovanských a neslovanských jazyků v rumunském Banátě (ČsPředn 1968) a S. Heřman usilující stanovit kritéria hranic mezi příbuznými dialekty a nářečními skupinami na evropském jihovýchodě (SlPrag 1966; ÉBTch 1967). Týž autor pojednal též o problematice spisovných jazyků balkánských, a to o teorii spisovného jazyka na Balkáně v 19. stol. (SlPrag 1964) a o procesu stabilizace spisovných jazyků na Balkáně (ČsPředn 1968). Význam studia jazyka srbocharvátského pro balkanistiku osvětlil J. Sedláček (SBB 1970).

Z konkrétních jazykových jevů společných balkánskému jazykovému svazu jako celku nebo aspoň některým jeho členům pojednali P. Trost o *ā* a o infinitivu (MélRosetti 1965), V. Hořejší o kategorii životnosti-neživotnosti a obourodosti (SBB 1970; ACBalk 1968), S. Heřman a sémantice modálních, temporálních a vidových tvarů slovesa (SBB 1970) a J. Šabršula o futuru typu *velle* + infinitiv (JAKT 1969). Balkánskými konvergenčními syntaktickými se zabýval S. Heřman (SlPrag 1959), syntaktický vývoj číslovkových obrátů v balkánských jazycích popsal R. Večerka (SBB 1970), F. Kopečný zase srovnával stavové a směrové konstrukce slovanských předložek na Balkáně (ÉBTch 1968, vyšlo 1969) a V. Šaur si kladl otázku, je-li vypouštění zájmen typu *es* jevem balkánské konvergence (ÉBTch 1968, vyšlo 1969). Do souvětne syntaxe balkánských jazyků zasáhl několikrát J. Sedláček (SlPrag 1962; ÉBTch 1968, vyšlo 1969). Na úseku balkánské lexikologie pojednali M. Odran o frazeologických kalcích turkotatarského původu (SBB 1970), V. Polák o „kavkazských“ lexikálních prvcích v starých jazycích balkánských (SBB 1970), D. Krandžalov se znovu vrátil k otázce společné pastýřské terminologie rumunského původu u balkánských národů (ACBalk 1968), M. Odran prozkoumal rozšíření slov *kočka*, *mačka*, *mjach*, *vetište* a jejich variant v slovanských jazycích (EzLit 1970). Vztahu balkánských jazyků k oblasti západoslovanské se dotkla Z. Hauptová v stati o lexikálních balkanismech v slovenštině (SBB 1970) a slovenština jako příjemkyně lexikálních elementů tureckých byla předmětem zkoumání M. Odrana v autoreferátu k jeho kandidátské disertaci i v knižní monografii (obojí vyšlo v Baku 1969). Speciální úsek lingvistické balkanologie představují práce onomastické, z nichž připomínáme např. poznámky I. Dorovského k slovanským toponymům v Řecku (SBB 1970) aj. (onomastické práce slavistické viz v této kapitole níže).

Pevnou součástí balkanologických výzkumů jsou i studie o slovanských vlivech na rumunštinu a na albánštinu, ale ty jsou primárně rumunistické a albanistické, proto je zde neuvádíme výslovně. Připomínáme jen, že zejména slovanským vlivům v rumunštině se v československé lingvistice věnovala mimořádně velká pozornost v mnoha pracích M. Křepinského, P. Beneše, Z. Wittocha, J. Smrčkové a J. Šabršuly. O spojnicích slovansko-albánských psali V. Polák a I. Dorovský.

Podobně jako v balkanologii uplatňuje se srovnávací lingvistická slavistika i v jazykovědné karpato-logii, která kromě dialektů ukrajinských, polských, slovenských a českých přihlíží i k jazykové realitě rumunské a maďarské. Na rozdíl od balkanologie zkonstituované jako specifická vědní disciplína v podstatě už v třicátých letech 20. stol. začala se karpato-logie formovat teprve v posledních několika letech — proto také je zastoupena v československé jazykovědné produkci jen několika málo položkami. O předmětu a metodologii karpato-logického bádání lingvistického uvažoval několikrát A. Vašek (Romanoslavica 1967; ACLing 1969), kromě toho též autor materiálové monografie *Jazykové vlivy karpatské salašnické kolonizace na Mo-*

rapě. Konfrontačně komparatistická studie karpatologická (P. 1967), zakotvené ovšem převahou v nářečním materiálu českém. Stav bádání o rumunských vlivech v Karpatech zhodnotil několikrát D. Krandžalov (StSlav 1964; ZSl 1965; ĚBTch 1967), k rumunskému přínosu do valašského slovníku na Moravě přispěl F. Kopečný (SlezSb 1966) a o jazykových vztazích ukrajinsko-rumunských pojednal Z. Wittoch (PhilPrag 1966; ĚBTch 1967).

Nemálo vědecké pozornosti bylo od r. 1945 v československé slavistice věnováno srovnávací slovanské fonologii a fonetice. Metodologické určení měly poznámky M. Komárka k monogenezi a polygenezi fonologických jevů v slovanských jazycích (ČsPředn 1963), většina těchto prací však byla zaměřena k materiálovému postižení a výkladu fonologického systému jako celku nebo jednotlivých jevů a procesů v prehistorickém období slovanských jazyků, ve společném prajazyce a v prvních fázích rozpadu slovanské jazykové jednoty. Vedle několika poznámek A. Lamprechta k vývoji praslovanského fonologického systému (SPFFBU 1956) a stati K. Horálka o praslovanské fonologii a N. S. Trubeckém (WSIJb 1959) popsal zevrubně vznik slovanského fonologického systému a jeho vývoj do konce období slovanské jazykové jednoty F. V. Mareš, který svou původně česky psanou studii (Sl 1956) vydával — přepracovanou a doplněnou — v cizojazyčných mutacích jako *Die Entstehung des slavischen phonologischen Systems und Seine Entwicklung bis zum Ende der Periode der slavischen Sprachinheit* (München 1965), *The Origin of the Slavic Phonological System and its Development up to the End of the Slavic Language Unity* (Ann Arbor 1965), *Diachronische Phonologie des Ur- und Frühslawischen* (München 1969). Celostně byl pojat i pokus A. Lamprechta o rekonstrukci chronologického zařazení foneticko-fonologických změn v praslovanštině nejen relativně, nýbrž i v údajích absolutních (SaS 1973). Vedle toho vznikla též řada příspěvků o fonetických a fonologických jevech jednotlivých nebo dílčích. Tak A. Erhart sáhl do indoevropské prehistorie v pojednání o předslavanských okluzivách (SPFFBU 1968), studie V. Machka o expresivním prodlužování vokálů v některých slovanských substantivech (ZSl 1956) byla orientována pro potřeby etymologie. Autorem monografických článků o slovanských střídnicích *ǰ*-ových a *u*-ových diftongů (Sl 1959), o původu psl. *ǰ* (*jǰ*) (VSIJaz 1963) a o vývoji skupiny *gn/kn* v období slovanské jazykové jednoty (ČsPředn 1958) byl F. V. Mareš. Opětovným objektem výzkumu byly psl. palatalizace velár v člancích V. Machka (Cercetări de lingvistică, Cluj 1958 /vyšlo 1962/), R. Krajčoviče (SISl 1966), R. Večerky (SPFFBU 1972) a F. V. Mareše (Cercetări de lingvistică, Cluj 1958 /vyšlo 1962/), dále meta-teza likvid, o níž psali K. Horálek (JazSb 1951), Št. Peciar (JazSb 1952) a Š. Ondruš (Pytannja ist. ta kultury slov'jan 2, Kyjiv 1963), a vývoj měkkostní korelace souhláskové v pracích K. Horálka (SlPrag 1959) a M. Komárka (AUPol-Philol 1960). R. Krajčovič vystoupil na slavistickém kongresu ve Varšavě s teorií protikladu fortis-lenis v praslovanštině a v slovanských jazycích (ČsPředn 1973), nové měkčení velár na centrálním slovanském

území — v ruštině, běloruštině, slovenštině, polštině a lužické srbštině — popsal a vyložil E. Paulíny (Lingua 1962). Několikrát se soudobá československá slavistika vrátila rovněž ke kontrakci období rozpadu slovanské jazykové jednoty: J. Marvan ji umístil do svazku jiných slovanských izoglos (Sl 1968; ČsPředn 1968), R. Krajčovič si kladl otázku o příčinách jejího vzniku u západních Slovanů (SlPrag 1962). Týž autor čerpal ze západoslovanského teritoria ještě materiál ke studii o změně $g > \gamma > h$ (Sl 1957) a o osudech skupiny zg (Sl 1957). O západoslovanské změně $/r/ > /ř/$ psal M. Komárek (SFPSl 1965) z hlediska historického, snaže se určit stáří fonetické asibilace $/r/$ a její fonologizace v češtině, polštině a lužičtině, zatímco J. Vachek vytýčil místo fonému $/ř/$ v struktuře slovanských jazyků (SPFFBU 1963). Z prozodických vlastností slovanských jazyků zpracoval E. Paulíny vývoj vokalicke kvantity (JP 1956), M. Romportl zase ustálení přízvuku (MélHavránek 1954; ZSl 1958). Vývoj západoslovanského samohláskového systému synteticky načrtl A. Lamprecht (ČsPředn 1958) a z pera téhož autora pochází i příspěvek k vývoji vokalicke kvantity a měkkostní konsonantické korelace v pozdní praslovanštině na území východoslovanském. Periodizaci vývoje fonologických systémů ve východoslovanských jazycích nastínil už předtím V. Latta (ČsPředn 1963).

Nárys srovnávací fonetiky slovanských jazyků ve sborníku *Manual of Phonetics*, který vyšel v redakci L. Kaisera (London 1957), je dílem fonetika B. Hály. Jiný pražský fonetik, M. Romportl, pak je autorem projektu porovnávací fonetiky a fonologie slovanských jazyků (Předn. ve 12. běhu Let. šk. slov. jazyků v r. 1968, P. 1969) a metodologické úvahy o perspektivách takového studia (Sl 1972).

Pro slavistický kongres v Sofii v r. 1963 připravili E. Paulíny referát o periodizaci dějin fonologického a morfologického systému v západní slovanštině (ČsPředn 1963) a A. Lamprecht referát o vztahu mezi fonologickým a morfologickým systémem v slovanských jazycích (ČsPředn 1963). V našem přehledu představují tyto práce přechodný článek mezi problematikou fonologickou a *problematikou v užším slova smyslu gramatickou*. Jí věnoval metodologicky pojatý referát na konferenci v Olomouci B. Havránek (Sl 1953), který v něm uvažoval o studiu slovanských jazyků na ose historické, kdežto konkrétnější pracovní zaměření měla stať K. Horálka o koncepci srovnávací mluvnice slovanských jazyků (Sl 1955), reagující na prospekt publikovaný sovětským slavistou S. B. Bernštejnem.

Z obecné problematiky morfologických prostředků, kategorií a soustav, slovních druhů apod. je třeba připomenout pojednání M. Dokulila o dialektice výrazu a významu v morfologické struktuře slova v slovanských jazycích (ČsPředn 1968) a stať V. Barneta o dílčích tvarových systémech ve vývoji morfologické stavby slovanských jazyků (ČsPředn 1973). Problematikou historickosrovnávacího studia gramatických kategorií v slovanských jazycích se zabýval mj. K. Horálek (HistSrSl 1958), otázky zkoumání slovních druhů v slovanských jazycích a jejich klasifikace vznesli

M. Komárek (HistSrSl 1958) a M. Grepl s A. Lamprechtem (SPFFBU 1959). Příspěvek V. Hořejšího v *Aktech X. lingvistického kongresu* (Bucurest 1970) se týkal kategorie gramatického rodu (v širším ide. zářamování) z hlediska vývojového, zatímco J. Horecký načrtl model gramatického rodu v jazycích západoslovanských (Jaz 1966). O posesivním vztahu v slovenštině psal J. Štolc (SISl 1966) a v širším srovnávacím zářamování slovanském R. Večerka (SPFFBU 1955).

Z dílčích monografických prací o morfologii substantiv zasluhuji pozornost články A. Lamprechta o zakončení nom. sg. o-kmenů v praslovanštině (SPFFBU 1972) a stať F. V. Mareše o slovanském dat. sg. (MélLehr-Splawiński 1963). Z péra posledně jmenovaného autora pocházelo kromě toho i několik syntetických náčrtů slovanského deklinačního systému jmenného, nejprve přehledný o jeho vzniku a vývoji (ČsPředn 1963), pak jeho celková charakteristika v období raně praslovanském a pozdně praslovanském (VJa 1962, Nr 6; TLP 1964) a posléze v historickém vývoji náčrt systému jeho kategorií (Sl 1967) a forem (ČsPředn 1968). O základních tendencích slovanské nominální flexe psal dále rovněž J. Jahn (AUPol 1968), který byl kromě toho i autorem jejího pozoruhodného kvantitativního hodnocení (GrLexStr 1968).

Z adjektivní problematiky prozkoumal J. Kurz deklinaci složenou z hlediska doby jejího vzniku a původního významu (MélTrávníček 1958; SlPrag 1966), stať F. V. Mareše o chronologii slovanských posesivních adjektiv staršího a mladšího typu (ZMK 1970) byla orientována k interpretaci toponomastického materiálu a článek V. Machka o adjektivních dubletách na *-ont v slovanštině (ZSl 1962) etymologicky a slovotvorně.

Slovanskými zájmeny se zabýval J. Kurz v historicky orientované úvaze o nom. zájmena 3. osoby (SlPrag 1960), zatímco L'. Novák podal typologickou charakteristiku nominativních tvarů osobních zájmen v slovanských jazycích vůbec (SISl 1966; JazČ 1968). Celou sérii stať o zájmenech v současných slovanských jazycích publikovala H. Křížková, a to o zájmenech ukazovacích (SISl 1971; Rus. slav. jazykoznanije, M. 1972), neurčitých a tázacích (Sl 1971; MélKopečný 1971; JazŠt 1973) a její badatelské úsilí na tomto vědním úseku vyvrcholilo v komplexní sémantické analýze zájmeného systému a na jejím základě provedené klasifikaci současných slovanských jazyků spisovných (ČsPředn 1973).

Daleko nejvíce pozornosti věnovala československá slavistika po r. 1945 slovanskému slovesu; z bohaté škály zpracovaných témat připomínáme např., že sémantickou charakteristiku forem časových v slovanských jazycích načrtl J. Sedláček (MélKopeckij 1960). Předmětem úvahy I. Němce byla redundance jako činitel vývoje slovesné morfologie slovanské (SaS 1960). O morfologické, morfemické a slovotvorné stavbě slovanského slovesa pojednal Š. Peciar celkově (Sl 1953 a 1968), kdežto M. Moll se zabýval speciálně dílčí problematikou spojovacího formantu ve flexivní morfologické struktuře slovanských sloves (Sl 1967).

Z konkrétních problémů dílčích probral V. Machek tvar bŏdq „*budu*“ (ZslPh 1951/2) a F. V. Mareš v souhlase s A. Vaillantem vyloučil tvary 3. pl. *będe* a *be* jako původní ide. optativy (IJSLP 1962). O rekonstrukci některých slovesných forem praslovanských a pračeských se pokusil J. Marvan v souvislosti se svými výzkumy slovanské kontrakce (LF 1968), na materiálu staroslověnském, staroruském, starosrbocharvátském a staročeském demonstrovala Z. Kurzová dvojí způsob tvoření imperativu v slovanských jazycích (SlPrag 1971). Stať I. Němce o slovanské předponě *po-* slovesné (Sl 1954), povrchově slovotvorné, byla orientována ke gramatickým aspektům dané problematiky, stejně jako článek V. Machka o slovanském tvoření imperativu a futura s pomocí prefixu *po-* (SlPrag 1963). Vznik futurálního významu v slovanských jazycích prozkoumal F. Kopečný (ScSl 1962; SlPrag 1963), vývoj západoslovanského futura popsala H. Křížková (SbVŠPOL 1957), kromě toho i autorka knižní monografie *Vývoj opisného futura v jazycích slovanských, zvláště v ruštině* (P. 1960).

Rozsáhlá vědecká produkce vznikla po r. 1945 o slavisticky komparatistické problematice a s p e k t o l o g i c k é. Problémově zpracoval novější literaturu předmětu mj. I. Němec (Sl 1959). Opakovaně se v československé vědecké literatuře vracela otázka geneze slovanské kategorie vidu. Celou sérii prací jí věnoval zase I. Němec, který psal o staré kategorii determinovanosti a indeterminovanosti jako jejím základu (Sl 1956) nebo o jejím se-
pětí s vývojem tvoření slovesných kmenů (ČsPředn 1958) a který výsledky svého bádání uložil posléze do knižní monografie *Geneze slovanského systému vidového* (P. 1958). Kromě toho se touto otázkou zabývali V. Machek (Slav. filologija III, M. 1958), V. Polák [Orbis (Louvain) 1970], E. Sekaninová (SlSl 1970) a další autoři. Rovněž ke vztahu iterativnosti a aspektu vyšlo několik prací, jejichž autorem byl I. Němec (SaS 1958) aj.

Problém participií *l*-ových zaujal F. Kopečného, který pro jejich interpretaci vychází z původních deverbativních *l*-ových formací, vlastně adjektiv na **-los*, vyjadřující náklonnost k příslušnému slovesnému ději [Slav. filologija II, M. 1956; Cercet de lingvist., Cluj 1958 (vyšlo 1962)]. Vše-
stranného výkladu morfologického, sémantického i funkčního se těmto útvarům dostalo v knižní monografii J. Damborského *Participium l-ové ve slovanštině* (Warszawa 1967).

Z ostatních slovních druhů věnoval č í s l o v k á m pozornost R. Večerka, a to jejich syntaktickému vývoji vcelku (SPFFBU 1964) a speciálně univerbizaci číslovek druhé desítky (WSl 1970). O a d v e r b i í c h psal J. Jahn, který po dílčí stati o vývoji slovanských místních adverbii na *-de*, *-mo*, *-qd* — (AUPOL 1961) publikoval knižní monografii *Slovanské adverbium* (P. 1966), obsahující formální, sémantickou i funkční analýzu tohoto slovního druhu. Stať H. Křížkové o adverbialní slovesné determinaci a větném vzorci byla už jednoznačně zaměřena syntakticky (OSS II 1968), článek M. Zatovkaňuka pak pojednával o diferenciaci příslovečných výrazů na teritoriu východoslovanském (ČsRus 1969). Československá slavistika zasáhla dále do diskuse

o tzv. predikativních v příspěvcích uveřejněných ve VJa 1955 a 1956. Slovanské předložky zkoumal z hlediska etymologického F. Kopečný (MélKurz 1971), zatímco J. Oravec postihl slovanské primární předložky v jejich systémovém usouvztázení (ČsPředn 1973) a O. Ševčík vyložil nové slovanské evropeismy s předložkovou funkcí, vyjadřující obecné vztahy souvislosti a odlišnosti (SPFFBU 1972). K syntaktické etymologii mířila práce V. Machka o původu vazeb slov. předložek *podъ*, *perdъ*, *nadъ*, *za*, *jbъ* a *po* (ZbFL 1961/62). Předmětem výzkumu V. Šaura byla předložka *po* jako prostředek vyjádření distributivnosti v slovanských jazycích (JAkt 1969).

K morfologické syntaxi (nebo k syntaktické morfologii) se hlásí práce R. Večerky o genezi a vývoji slovanského nom. absolutního (Rodné zemi, Bo. 1958), M. Zatovkaňuka o dativu adsubstantivním ve východní slovanské (Filol. studie II, P. 1970), P. Trosta o dativu absolutním ve srovnání se stavem baltským (SlavPrSjezd 1958) nebo R. Mrázka o instrumentálu predikativním v současných slovanských jazycích (SlPrag 1963). Syntaktickou analýzu verba infinita v baltských jazycích ve vztahu k stavu slovanskému podal J. Marvan (SlPrag 1960), M. Jelínek vyložil funkci a vývoj syntaktických kondenzátorů v slovanských jazycích (OSS II 1968); původem, vývojem a funkcí slovanských konstrukcí s participii *nt*-ovými a *s*-ovými se zabývali J. Sedláček (Sl 1954), R. Večerka (SPFFBU 1959) a V. Barnet (SlPrag 1961).

Lze říci, že syntax byla ve sledovaném období vůbec nejčastějším úsekem vědeckého zpracování československých slavistů z celé oblasti gramatické stavby slovanských jazyků.² Československá slavistika teprve v tomto časovém spaciu splatila svůj starý dluh, když vydala posmrtně výbor z časopiseckých statí v r. 1931 zesnulého J. Zubatého *Studie a články II*. Výklady tvaroslovné, syntaktické a jiné (P. 1954), historickosrovnávací práce významného indoevropeisty, podnětné zejména po stránce metodologické. Slovanským syntaktikem par excellence byl však po r. 1945 J. Bauer, do své smrti v r. 1969 autor neobyčejně rozsáhlého a namnoze objevného vědeckého díla syntaktického zejména v oboru bohemistiky, ale i rusistiky a ostatní slovanské jazykovědy. Posmrtně byl knižně vydán výbor z jeho časopisecky porůznu publikované tvorby s názvem *Syntactica slavica* (Bo. 1972), obsahující 40 studií a článků teoretických a programových i konkrétně materiálových, čerpajících z praslovanštiny i ze slovanské komparace historické a synchronní a pojednávajících o stavbě věty jednoduché a jejích typech, hlavně však o souvětí a spojovacích prostředcích.

Programově a teoreticky postavil řadu svých příspěvků o slovanské syntaxi B. Havránek, který probral zejména metodickou problematiku historickosrovnávacího studia slovanské syntaxe (ČsPředn 1958; HistSrSl

² Srov. přehledy syntaktické práce slavistické v Československu z pera R. Večerky: *Tschechische Arbeiten zur slavischen Syntax nach 1945* (WSI 14, 1969, 227—293) nebo R. Zimka: *Recent development of syntactic conceptions in Czechoslovakian linguistics* (KIVUNG. Journal of the Linguistic Society of the Univ. of Papua and New Guinea 1969, Nr. 2).

1958; OSS 1963) a zastavil se u některých problémů diachronického studia syntaktické struktury v slovanských jazycích (TLP 1968), o dedukci a empirii při studiu slovanské věty uvažoval R. Mrázek (OSS II 1968), principy srovnávání syntaktickostylistických tendencí v současné próze slovanských národů vytyčil M. Jelínek (ČsPředn 1968) a F. Daneš podal návrh systematického syntaktického popisu slovanských jazyků (SaS 1965). Do problematiky historickosrovnávacího zkoumání syntaxe slovanských jazyků spisovných zasáhli R. Večerka pojednáním o období starším (OSS 1962) a A. Jedlička o období novějším (OSS 1962).

Větnou strukturu v nejstarších fázích slovanských jazyků zkoumal B. Havránek (ČsPředn 1973), obecnou problematikou typů slovanské věty, jejich celkové struktury a jejich složek se zabývali M. Grepl (SaS 1967; OSS II 1968; ZSl 1969) a R. Mrázek (ČsPředn 1968; ACLing 1970), který toto téma pojal kromě toho i speciálně z hlediska typologicky porovnávacího studia slovanských jazyků (SaS 1967). Článek J. Ružičky o větě a slovese (OSS 1962) byl zaměřen k základnímu konstitutivnímu členu věty, k predikátu a stejný cíl sledovali i H. Křížková ve studii o přísudku jmenném a větné struktuře současných slovanských jazyků (IJSPLP 1970) a R. Mrázek, když vyšetřil funkční distribuci *habere* a *esse* v slovanské větě (ČsPředn 1973); a z pera téhož autora pocházela dále stať o slovanském syntaktickém typu „*Mne něčeho delat'*“ (SPFFBU 1972). Ke genezi jednodělných vět se subjektivním genitivem přispěl R. Večerka (SlSl 1972), nad tzv. neosobním pasivem a deagentností v slovanských jazycích se zamýšleli H. Křížová (Sl 1962) a M. Grepl (ČsPředn 1973).

Několikrát a z různého hlediska byl zpracován pořádek slov v slovanských jazycích: F. Daneš nastínil tuto problematiku celkově (SaS 1959), P. Sgall ukázal na místo pořádku slov a aktuálního větného členění v generativním popisu slovanských jazyků (ČsPředn 1968) a B. Havránek se po obecném stručném náčrtku (JAkt 1969) zastavil podrobně zejména u původního postavení verba finita ve větě slovanské a vůbec indoevropské (Sl 1971).

Kontextové členění a typy tázacích vět v současných slovanských jazycích byly tématem článku H. Křížkové (Sl 1972), který tak v našem přehledu představuje přechod k modalitě slovanské věty. Jí byl věnován celý sborník 3. brněnského syntaktického symposia (OSS III 1973) a v něm z příspěvků slovansky komparatistického zaměření přehled dosavadního bádání od S. Žaži, referát R. Mrázka o diferenciaci slovanských jazyků ve sféře modálnosti a koreferáty R. Večerky o vývoji některých modálních konstrukcí v slovanských jazycích a J. Sedláčka o modalitě vedlejších vět. Přednášku o modálních konektorech v současných slovanských jazycích připravil pro slavistický kongres ve Varšavě J. Mistrík (ČsPředn 1973). H. Křížková byla autorkou prací o negaci v slovanských jazycích, a to jednak o tzv. dvojitě negaci (Sl 1968), jednak o vztahu záporu větného a záporu členského (ČsPředn 1968).

Komparatisticky zpracovával problematiku souvětí zevrubně a opě-

tovně J. Bauer (viz citovaný výbor *Syntactica slavica*). Kromě toho publikovala H. Křížková studii o relativních větách v současných slovanských jazycích (Sl 1970), téma, k němuž drobnějšími diskusními příspěvky přispěli i R. Mrázek a R. Večerka (oba SlSl 1967). Do jihoslovanské oblasti se obrátil J. Sedláček výkladem některých strukturních typů vedlejších obsahových vět žádacích (OSS II 1968), vět s *da* (ZbFL 1970) a syntetickým návrhem vývoje souvětí vůbec (ČsPředn 1973).

Na úseku tvoření slov navrhl v teoreticky pojaté stati M. Dokulil koncepci porovnávací charakteristiky slovanských jazyků (SaS 1963). Z obecných prací týkajících se této oblasti jazykovědné práce je třeba jmenovat příspěvek V. Blanára k vývoji slovanských pojmenovacích soustav (Třetí zasedání Mezinár. komise pro slovanskou onomastiku, P. 1967) a úvahy o „slovotvorném typu“ z pera J. Moravce (SlPrag 1964). Podíl distinktivní kapacity hlásek ve stavbě produktivních slovotvorných formantů v slovanských jazycích stanovil I. Němec (ČsPředn 1973). Z konkrétních dílčích problémů psal I. Němec o mezislovanských rozdílech v produktivitě *c*-ových slovotvorných formantů (Sl 1973), J. Horecký o pojmenováních motivovaných účelem (HistSrSl 1958), V. Machek o původu substantivních kmenů na *—et* (LPosn 1949), o praslovanském sufixu *—egъ/oga* (MélRosetti 1965) a o chetitských paralelách k slovanskému tvoření slov (HistSrSl 1958). Tvoření substantivních abstrakt od adjektiv v slovanských jazycích popsala H. Křížková (SlPrag 1963), slovanská nomina agentis na *—tel'* prozkoumala J. Pikorová-Bartáková (SPFFBU 1972) a J. Jiráček se zabýval internacionálními sufixy substantiv v slovanských jazycích (Sl 1972). Autorem referátu o systému deverbativních adjektiv v slovanských jazycích byl J. Horecký (ČsPředn 1973). Do oblasti kompozice zasáhla M. O. Malíková v článku o složeninách s *málo*—/*malo*— (ČsPředn 1973).

V tvoření sloves probádal M. Dokulil v diachronním i synchronním pohledu status a funkci tzv. kmenotvorné přípony slovesné (ČsPředn 1973), autorem většiny dílčích studií z této oblasti byl však etymolog V. Machek, který tak pokračoval v slovotvorné analýze slovanského slovesa započaté už v třicátých letech; po r. 1945 rozebral ještě zejména slovanská slovesa na *—chati* (LPosn 1953), na *—stati* (MélHavránek 1954), se sufixálním *—sk—* (SIR 1957) a na *—otati* (*—etati*, *—stati*, *—stati*) [SFFUKom 1964 (vyšlo 1966)]. Etymologicky byly zaměřeny i články téhož autora o předponě (a předložce) *ot-* (ZSl 1956; MélTrávníček 1958), kdežto E. Sekaninová podala klasifikaci předpon v slovanských jazycích na základě jejich strukturně sémantické analýzy (ČsPředn 1973). (Jiné práce o prefixech a prefixaci viz již zde výše v souvislosti s mluvnickou stavbou slovesa.)

Slovní zásoba slovanských jazyků byla předmětem lexikologických výzkumů mnoha autorů. Teoretické a programové práce z této vědní disciplíny publikovali K. Horálek, od něhož pochází úvaha o problematice srovnávací slovanské lexikologie (*Beogradski međunarodni slavistički sastanak*, Beograd 1957), V. Blanár, který naznačil problémy porovnávací lexi-

kologie slovanských jazyků (ČsPředn 1958), V. Straková pojednávající o konfrontačním studiu slovanského lexika (PřSerbŘeč 1968), J. Horecký, z jehož pera pochází referát o generativním popisu slovní zásoby slovanských jazyků (ČsPředn 1968), a jiní badatelé.

Jazykově zeměpisné zaměření měly články A. Habovštiaka o lexikálních vztazích slovensko-jinoslovanských (ČsPředn 1973), J. Stanislava o souvislostech slovensko-jihoslovanských (MélWollmann 1958), P. Ondruse o významu zkoumání archaických slov v slovanských dialektech (ČsPředn 1973), J. Běliče o lexikální diferencovanosti českého jazykového teritoria z hlediska vztahů k jiným jazykům slovanským (Sl 1973) a Z. Sochové a S. Utěšeného o zkoumání lexikálních systémů slovanských dialektů a jejich geografické diferenciaci (ČsPředn 1968).

Z dílčích materiálových studií zůstal svým celkovým zaměřením i metodou v podstatě izolován synchronní popis slovanských korelativních sloves přemístování od E. Kučerové (Sl 1974), zkoumající sémantiku lexikální i gramatickou. Zato o cizích lexikálních vlivech a prvcích v slovanských jazycích se psalo více: o kalcích K. Horálek (Předn. v IX. běhu Letní školy slovanských studií, P. 1968), o výpůjčkách vůbec V. Blanár (ČsPředn 1968) a o mezinárodní terminologii speciálně J. Horecký (ČsPředn 1958). Ze slovanské odborné terminologie bylo věnováno hodně pozornosti zejména terminologii lingvistické — nikoli bez pracovních cílů praktických —, jak svědčí příspěvky řady autorů, např. Š. Peciara, J. Bauera, F. Daneše (SlLTer 1962) nebo V. Skaličky (SlLTer 1963) či pojednání A. Jedličky o slovníku slovanské lingvistické terminologie (Sl 1966); u lingvistické terminologie syntaktické se zastavili J. Bauer a F. Daneš (SlLTer 1963). K lexikografické teorii přispěl L. Kopeckij úvahou o dvojjazýčném slovníku slovanských jazyků (VJa 1958, Nr 3).

V historickém aspektu se srovnávací slovanské lexikologie uplatnila v teoretických a metodologických příspěvcích J. Daňhelky a V. Blanára (HistSrSl 1958) a K. Horálka (Slav. jazykoznanije, M. 1959). Konkrétní materiálové příspěvky publikovali např. F. V. Mareš — o slovanských názvech rostlin u Dioskurida Anazarbského (VPSl 1960) a o jihoslovanských názvech rostlin v českém herbáři Veleslavínově (Sl 1964) — a V. Procházka, který jazykově i věcně interpretoval termíny *župa* a *župan* (Slavia antiqua, Warszawa—Poznań 1968). Do studia nejstarších vrstev slovanské slovní zásoby se zabral A. Mátl v článku věnovaném substantivům se souhláskovým kmenem (MélHavránek 1954). V. Polák naznačil jisté lexikální souvislosti mezi jazyky slovanskými a kavkazskými (LF 1946 — s kritickými poznámkami V. Machka) a uvedl některé doklady k problematice substrátových slov v jazycích západoslovanských (Sl 1973). Přehledně psal o vývoji praslovanské slovní zásoby V. Machek (ČsPředn 1963) a F. Kopečný (s kolektivem) připravil k tisku publikaci *Základní všeslovanská slovní zásoba* (Bo 1964), uvádějící v podstatě ta z praslovanských slov, která jsou dodnes zachována ve všech slovanských jazycích nebo aspoň v jejich většině.

Historicky orientované práce ze srovnávací slovanské lexikologie se vlastně už věcně stýkaly s bádáním e t y m o l o g i c k ý m. Jemu byl přímo zasvěcen posthumně vydaný výbor ze starších prací J. Zubatého *Studie a články I. Výklady etymologické a lexikální* 1. (P. 1945), 2. (P. 1949). Teoreticky a programově zasáhli do slovanské etymologie Š. Ondruš kritickým zhodnocením současného stavu etymologických bádání (SISl 1969) a pojednáním o etymologické segmentaci slovanských slov z hlediska struktury ide. kořene a laryngální teorie (ČsPředn 1968), F. Kopečný příspěvků k pojmu tzv. elementární příbuznosti v etymologické práci (MélMladenov 1957; Linguistics 1965) a F. V. Mareš článkem o etymologii některých slovanských pojmenování ptáků, zaměřeným výslovně k metodice etymologického bádání (Sl 1967). Nad potřebou a problematikou slovanských etymologických slovníků a nad zásadami pro jejich kompozici se zamýšlel V. Machek (Sl 1953; ČsPředn 1958).

Mimořádně oblíbeným literární útvarem v československé slavistice po osvobození byly drobné konkrétní, materiálové stati, podávající etymologie jednotlivých slov nebo skupin slov vytvářejících jisté sémantické okruhy. Nespecifikovaně jako „slovanské etymologie“ publikovali takové články zejména V. Machek (RLBr 1948), Š. Ondruš (SFFUKom 1958; Slavica 1961; Studia Slavica 1961), K. Janáček (Sl 1955) a další autoři. Někdy dostávaly takové příspěvky už ve svém názvu specifikaci formální jako např. článek V. Machka o slovanských slovech s ide. *k^s* (MélKuryłowicz 1965), častěji však sémantickou; tak o slovanských názvech rostlin psali V. Machek (LPosn 1950) a H. Plevačová (ZSl 1966), o západoslovanských lidových názvech hub M. Majtánová (SISl 1970), o jménech ryb V. Machek (ZslPh 1944/7) a týž autor i o jménech ptáků (ZslPh 1948), o slovech označujících lidské smysly (SPFFBU 1955) a barvy (LPosn 1951), o pojmenování nesvobodných osob (Lingua viget . . . , Helsinky 1964), o slovech pro „stáří“ a „věk“ E. Havlová (Etimologija 1967, M. 1969), o názvech měsíců V. Šaur [SPFFBU 1972] a (knižně) *Etymologii slovanských příbuzenských terminů* (P. 1975), o různých pojmenováních strachu Š. Ondruš (JazČ 1959) atp. Do etymologie gramatických slov podnětně zasáhl F. Kopečný teoretickými úvahami obecnými (Etimologija 1967, M. 1969; TLP 1968) i orientovanými k metodě etymologizování předložek (SaS 1967; Sl 1969) a podávajícími i konkrétní etymologie některých slovanských předložek (AnzSlPh 1969; SBB 1970; MélKurz 1971); jeho pracovní úsilí na tomto poli vyvrcholilo vydáním publikace *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena 1. Předložky, koncové partikule* (P. 1973). Jako samostatné stati vycházely i etymologie jednotlivých slov; byly to např. *jitrocel—skorocel* od F. V. Mareše (JP 1957), *dobytek* a *statek* od A. Mátle (MélTrávníček 1958), *kočka* od Z. Hauptové (Slavica 1968), *nevěsta* od Š. Ondruše (SISl 1970), *gospodь* od V. Machka (Slavica 1967), *zěnica* od F. Kopečného (Sl 1960), *odrъ* (Sl 1947/8) a *kletь* (VJa 1957, Nr 1) od V. Machka, *сѣверъ* od A. Erharta (SPFFBU 1957), *svoboda/sloboda* od Š. Ondruše (SISl 1966) a od téhož

autora *sylati* (Studia Slavica 1960), *čelověkь* od E. Havlové (ScSl 1966) aj. V. Machek dále s oblibou zkoumal etymologické souvislosti slovanské s některým dalším členem ide. jazykové rodiny: slovansko-germánské (Sl 1951; ZsIph 1954/5), slovansko-latinské (MélMladenov 1957), slovansko-řecké (LF 1948; LPosn 1955; MélKretschmer 1957; MélDečev 1958), slovansko-keltské (MélLehr-Splaviňski 1963) a slovansko-hetitské (AOOr 1949).

Srovnávací slovanská problematika o n o m a s t i c k á se dočkala několika zpracování z hlediska terminologického v příspěvcích J. Svobody (ZMK 1960) a V. Blanára (Čs. terminol. čas. 1962; Třetí zasedání Mezinár. komise pro slov. onomastiku, P. 1967) a v přípravách slovanských onomastických atlasů, k jejichž teoretickým principům a pracovním projektům se vyjádřili V. Šmilauer (ZMK 1960; ČsPředn 1963), S. Utěšený (Třetí zasedání Mezinár. komise pro slov. onomastiku, P. 1967) a R. Šrámek (Beitr. zum slaw. onomast. Atlas, Berlin 1970).

Úkoly a metodika heuristické práce na úseku srovnávací slovanské a n t r o p o n o m a s t i k y vytyčil V. Blanár (Onom. práce 1970), autor příspěvku o využití jazykových prostředků v různých soustavách slovanských osobních jmen (Slaw. Namenforschung, Berlin 1963); o slovanské antroponymické soustavě otiskl zároveň stať J. Svoboda (SlPrag 1963). V. Polák (Rodokmen 1947) a J. Svoboda (MélTaszycki 1968) zpracovali problematiku slovanských antroponymických kompozit a slovanská osobní jména z hlediska etnografického osvětlil J. Svoboda (Sl 1947/8). Slovanská antroponyma v starobylém Cividalském evangeliáři analyzoval V. Blanár (KŽ 1947). J. Spal byl autorem stati o problému slovanských jmen rodových (Sl 1970) a o obyvatelských jménech na — *jane* (Leipziger Abh. zur Namenforschung 1965). K etnonymické látce sáhli např. F. V. Mareš v článku o byzantském názoru o totožnosti Slovanů a Skytů na staré Rusi (VPSl 1958) a J. Spal v rozboru jmen západních Slovanů u Geografa Bavorského (Sl 1955); táž památka jako pramen onomastického materiálu byla předmětem zkoumání i dalších autorů, Kv. Hodury (NŘ 1956), V. Richtera (MélWollman 1958) nebo J. Garaje (Sb.Čsl. spol. zeměpisné 1963), ale ti z ní vytěžili už poznatky toponomastické.

T o p o n o m a s t i c e se dostalo dvou příruček z pera V. Šmilauera. Byla to jednak vysokoškolská učebnice *Úvod do toponomastiky* (P. 1966²) orientovaná obecně, jednak *Příručka slovanské toponomastiky*, která se po dvojdílném vydání rotaprintovém (1963 a 1964) dočkala jednosvazkového knižního vydání v r. 1970; obsahuje soupis nejdůležitějších apelativ užívaných při tvoření slovanských toponym a hlavní způsoby jejich tvoření. K toponomastickému atlasu publikoval několik poznámek F. Cuřín (ZMK 1966), programově a metodologicky zaměřil R. Krajčovič svůj pohled na metody a perspektivy výzkumu slovanských služebnických osadních názvů (Slaw. Namenforschung, Berlin 1963) a na toponymii jako pramen sociálních dějin Slovanů v době raně feudální a feudální (ČsPředn 1963). Toponymický substrát v oblasti slovanských jazyků zkoumal V. Polák (ZMK 1966), o inter-

pretaci některých slovanských toponym na základě fyziografické terminologie se pokusil F. Cuřin (Beitr. zum slaw. onomast. Atlas, Berlin 1970), V. Šmilauer zase hledal v osadních jménech slovanské stopy v Sedmihradsku (SISl 1970) a V. Polák pojednal o starých balkánských hydronymech ve Slovinsku (*Onomastica Jugoslavica*, Ljubljana 1970). Praktičtější cíle sledovala informace A. Frinty o změnách místních jmen v Československu, Polsku a v Lužicích za 2. světové války a hlavně po ní (*Onomastica* 1964).

Celou sérii příspěvků k staré slovanské toponomastice, k slovanské toponomastice v neslovanských zemích apod. otiskoval J. Stanislav (Vortr. auf der Berliner Slawistentagung, Berlin 1956; SR 1958; JazČ 1959 a 1960; EzLit 1964 aj.), těžiško jeho výzkumů leželo však v toponomastice slovenské.

Tematické, materiálové i metodologické rozpětí československé vědecké práce ve srovnávací slovanské lingvistice od r. 1945 bylo tedy značné. Základním a naprosto převažujícím způsobem zpracování byla metoda dílčích monografických sond do zkoumané látky a je pochopitelné, že jejich rozložení nebylo na všech úsecích této vědní oblasti rovnoměrné. Jen řídkým zjevem byla v této době větší, s y n t e t i c k á k o m p e n d i a. Z nich je nutno na prvním místě připomenout překlad již klasického díla P. J. Šafaříka, vydaného původně německy v r. 1826, *Dejiny slovanského jazyka a literatury* (Br. 1963), který připravili V. Betáková a R. Beták. Posthumně vydal Š. Peciar knihu bratislavského indoeuropeisty J. M. Kořínka *Od indoeurospkého prajazyka k praslovančine* (Br. 1948), nedokončené torzo zamýšleného díla, obsahující po výkladech o vzniku praslovanštiny strukturalisticky pojaté hláskosloví a neúplný náčrt tradičně mladogramatickou metodou zpracované morfologie. Nejrozsáhlejší a nejvšestrannější syntetickou příručkou tohoto období je *Úvod do studia slovanských jazyků* od K. Horálka (P. 1955 a 1962²); přináší poučení o praslovanštině, historickosrovnávací náčrt slovanského systému fonologického, gramatického i lexikálního, dovedený až do současnosti, lingvistickou charakteristiku jednotlivých jazyků slovanských, jejich nářeční rozrůznění, pojednání o dějinách jednotlivých slovanských jazyků spisovných, písma a grafiky u Slovanů, nárys dějin slovanské filologie a cennou bibliografii předmětu. Jako učební texty vydali kromě toho J. Petr a L. Řeháček *Základy slovanské jazykovědy* (ve 3 sešitech P. 1966—1969), Š. Ondruš *Úvod do slavistiky* (Br. 1955 a 1956²) a R. Večerka *Základy slovanské filologie a staroslověnštiny* (P. 1966, 1968 a 1971 dotisky).

Náš přehled temat zpracovávaných v Československu po r. 1945 v oblasti srovnávací jazykovědy zůstává nutně jen neúplný. Je tomu tak především z důvodů technických (pro rozsah takového přehledu), mj. i proto, že nelze vést ostrou a jednoznačnou demarkační linii mezi pracemi slovansky komparatistickými a pracemi věnovanými speciálně jednomu slovanskému jazyku. Mimo náš zorný úhel tak zůstaly zejména též práce o staroslověnštině; ta sice už ztratila své původní výsadní postavení jako přirozené „jádro“ slovanské jazykovědy (a filologie vůbec), kterou měla v slavistice od Dobrovského po Weingarta, nicméně tvořila i nadále předmět vědecké pozornosti

mnoha odborníků a paleoslovenistická problematika jazykovědná byla i ve zkoumaném období zpracovávána zcela programově v aspektu historickosrovnávacím jako organický úsek historickosrovnávacího popisu slovanských jazyků; patřila by tedy svým způsobem do slovanské jazykovědné komparatistiky i ona.³ Kromě toho též speciální výzkumy jednotlivých slovanských jazyků živých daly se v různé míře na pozadí jazyků mateřských, češtiny nebo slovenštiny, a představují tedy více nebo méně práce slavisticky porovnávací; ani ony z praktických důvodů do našeho přehledu pojaty být nemohly.

Přes jistá omezení a nutnou výběrovost má však náš přehled charakter dostatečně zevrubný, aby představil tematické rozpětí vědeckých zájmů československé jazykovědné slavistiky reprezentativně a v celém jejím ob-
jemu.⁴

³ Přehled paleoslovenistických prací podává R. Večerk a: *Grossmähren und sein Kulturenbe in den Arbeiten der tschechischen Philologie der Nachkriegszeit* (in: *Das grossmährische Reich*, Praha 1966, 355—377).

⁴ Podrobnější údaje lze najít v různých bibliografických soupisech. Přehled bibliografické práce slavistické podal M. Laiske: *Slavistické bibliografie vydané v českých zemích 1945—1967* (P. 1968); příslušné bibliografické položky jazykovědné srov. zejm. v těchto bibliografiích: J. Bečka, A. Vachoušková: *Bibliografie československé slavistiky 1961—1966* (P. 1968); Z. Týl: *Bibliografie české lingvistiky za léta 1945—1950* (P. 1955), ... za léta 1951—1955 (P. 1957), ... za léta 1956—1960 (P. 1963); jako pokračování této bibliografie vydávala Státní knihovna ČSR v sérii *Novinky literatury* jednorozční přehledy s názvem *Česká jazykověda*, zachycující ve zpracování E. Slavíčkové, M. Tylové a Z. Týla českou lingvistickou produkci, mj. též slavistickou, od r. 1964 do roku 1970 (tento poslední svazek vyšel 1972). Slovenskou jazykovědnou tvorbu zachycuje V. Blanár: *Bibliografia jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939—1947* (Br. 1950); L. Dvonč: *Bibliografia slovenskej jazykovedy za roky 1948—1952* (Martin 1957), ... za roky 1953—1956 (Martin 1958), ... za roky 1957—1960 (Martin 1962), ... za roky 1961—1965 (Martin 1970). Z časopiseckých bibliografických přehledů srov. zejm. v RĚS (autoři M. Vey, pak Y. Millet), v *The Year's Work in Modern Language Studies* (Cambridge) (od roč. 11, 1951, autor R. Auty, po něm české části Z. Týl a slovenské L. Dvonč), dále K. Horálek: *Česksije lingvističesksije raboty po slavistike za 1945—1955 gg.* (VJa 6, 1957, Nr. 3, 151—159); J. Bečka: *Československá slavistika. Bibliografie knižních publikací 1945—1960* (Sl 29, 1960, 643—675). K pojetí, koncepci a programu srovnávací slovanské jazykovědy srov. mj. B. Havránek: *Naše pojetí slovanské filologie a její dnešní úkoly* (Sl 18, 1947—1948, 264—268); K. Krejčí: *Deset let české slavistiky od okupace* (Sl 24, 1955, 377—379); K. Horálek: *Segašnoto sástožanie na česksoto i slovaškoto ezikoznanie* (BE 5, 1955, 70—76); DMZ (= J. Damborský, J. Macháček, R. Zimek): *Cesty výpoje československé jazykovedy za deset let svobodného Československa* (SbVŠPOL 2, 1955, 5—10); B. Havránek: *Slovanská jazykověda v Československé republice* (in: *Beogradski medjunarodni slavistički sastanak*, Beograd 1957, 353—367); K. Krejčí: *Slavistica cechã dupã cel de-al doilea război mondial* (Romanoslavica 3, 1958, 227—232); B. Havránek: *Rozvoj české jazykovědné slavistiky od r. 1945* (SlPř 46, 1960, 137—142); B. Havránek: *50 let české lingvistiky* (SaS 29, 1968, 225—229); S. Wollman: *Naše pojetí slovanské filologie 1945—1970* (Sl 39, 1970, 161—165). O situaci v slavistice slovenské viz Š. Peciar: *Stav a úkoly slovenskej jazykovedy* (SovJaz 3, 1953, 219—224); E. Jóna: *Slovenská jazy-*

III. METODY

Co se týče jazykové teorie, metod a pracovních postupů, poskytuje lingvistická slavistika v Československu po r. 1945 obraz značně diferencovaný — v souhlase s rozmanitostí zpracovávaných temat a s růzností tvůrčích, autor-ských individualit. Je pochopitelné, že tu přežívala a pokračovala — u různých autorů různě — řada tradičních lingvistických koncepcí i postupů, sahajících v některých případech svým původem až k mladogramatismu a ovlivněných jeho pozdějšími různými modifikacemi psychologizujícími, sociologizujícími a logizujícími, jak se v evropské lingvistice vyvíjely před 2. světovou válkou; uplatnění nacházely i dřívější už metodologické aspekty a principy dílčí, jako byly v dialektologii postupy lingvistické geografie a areální lingvistiky, v etymologii a lexikologii pracovní postuláty směru „Wörter und Sachen“, ve fonetice metody experimentální v linii rousselotovské (poslechové postupy vycházející od Passyho, Jespersena a Sweeta měly postavení skromnější) atp. Po této stránce se československá slavistika nelišila nijak podstatně od stavu a vývoje evropského. Skutečné metodologické specifikum představovalo však její navázání na dvě starší lingvistické tradice domácí: na učení J. Zubatého a na teoretický odkaz Pražské školy.

První indoevropeista Karlovy university v Praze Josef Zubatý (1855 až 1931) dozrával sice vědecky koncem 19. stol. v období vrcholného mladogramatismu a mnohé teoretické a metodologické podněty od něho i přijal, ale ke koncepcím lipské nebo ruské školy se stavěl kriticky až skepticky. Pozitivně se v jeho tvorbě projevil teoretický odkaz sociopsychologické orientace H. Steinhala a M. Lazaruse, která se u Zubatého odrazila v neortodoxním chápání hláskových změn, samozřejmě i ve výkladu slov a etymologii, hlavně však v pojetí syntaxe. V ní Zubatý vycházel z analýzy „primitivních“ větných typů, z výchozích útvarů jednočlenných a neslovesných, a objevil některé základní jazykové mechanismy vedoucí ke zformování intelektuální a „logické“ dvojčlenné věty slovesné, jako byla např. tzv. ztráta větné platnosti. Touto metodou vyložil jak vývojový pohyb syntaktických útvarů a komplexních jednotek vcelku, tak i vznik nejednoho z „normálních“ větných členů nebo doměhlých syntaktických anomálií.⁵ Vliv Zubatého na

koveda v r. 1945—1955 (SR 20, 1955, 281—290); E. Pauliny: *Slovenské jazykoznanie posle 1945 g.* (VJa 6, 1957, Nr 4, 131—139); I. Kotulič: *Slovenská slavistika v rokoch 1945—1960* (JČas 11, 1960, 153—164); J. Stanislav: *Slovenská slavistika v rokoch 1945—1960* (SlPř 46, 1960, 201—204); E. Pauliny: *Dvadsať rokov slovenskej jazykovedy* (JČas 16, 1965, 113—119); J. Horecký: *Päťdesiat rokov slovenskej jazykovedy* (JČas 19, 1968, 3n.); Š. Peciar: *Dvadsaťpäť rokov slovenskej jazykovedy* (SR 35, 1970, 195—199).

⁵ O J. Zubatém viz B. Havránek (ČMF 1931; SR 1931; RSÚ 1931), O. Hujer (LF 1931; NŘ 1931; VČA 1931; RÉS 1931), V. Mathesius (PrR 1931; též in: *Portraits of Linguists II*, ed. Th. A. Sebeok, Bloomington—London 1966), F. Trávníček (NV 1931; NŘ 1955; VČSAV 1955), V. Machek (SaS 1956; LF 1961) aj.

pracovní metody lingvistické, zejména na bádání o historické a historicko-srovnávací syntaxi slovanských jazyků, byl v československé jazykovědě mimořádně důsažný a trval i po r. 1945, kdy jeho jazykovědné koncepce rozvíjely zejména též F. Trávníček a B. Havránek a svým vědeckým dílem i učitelským působením na vysokých školách zprostředkovali jejich poznání nastupující vědecké generaci.

Základními pracovními pojmy pražské školy, která se teoreticky formovala v polemice s mladogramatismem, byly „funkce“ a „struktura“. Proti „atomismu“ mladogramatiků se zdůrazňovalo pevné sepětí jazykových jednotek ve vnitřně organizovaný celek, v složitou strukturu hierarchizovaných vztahů; proti dřívějšímu jednostrannému sledování spojnic v rovině diachronní se kladl důraz na postižení strukturních souvislostí v rovině synchronní; vedle průzkumu jazykových rodin a procesů jazykové divergence se lingvistická práce orientovala na poznání procesů jazykového míšení a vývojové konvergence a byl vytvořen pojem „jazykový svaz (liga)“; byla dále vypracována metoda lingvistické charakteristiky jako vyčtení nejdůležitějších, strukturně relevantních jevů jazyka a oživena jazyková typologie. Lingvisté této orientace zkoumali hlásky z hlediska funkčně a sémanticky distinktivního a jejich změny vykládali i z tendence uspořádat celý repertoár hlásek (nebo jeho část) v rámci systémové symetrie funkčně relevantních fonologických opozic. Vedle fonologie položili dále teoretické základy k morfonologii zkoumající zvláštnosti chování fonémů v rámci jednotlivých morfémů. V morfonologii i syntaxi postřehli jako jeden ze stavebních principů jazykové struktury asymetrickou korelaci příznakových a bezpříznakových členů. V syntaxi rozlišili větu a výpověď a formulovali učení o tzv. aktuálním členění vět-ném. Z hlediska jeho komunikativních funkcí chápali lingvisté pražské školy specifičnost jazyka spisovného, využívající teoreticky i poznatků polské školy o tzv. kulturních dialekttech. A začali konečně těsně před 2. světovou válkou promýšlet i teorii funkční stylistiky.⁶

Teoretické a metodologické novum v práci československé lingvistické slavistiky po r. 1945 záleželo v navázání na uvedený myšlenkový odkaz předcházejícího období a v jeho dalším rozvíjení nebo překonávání. Společným jmenovatelem většiny těchto proměn jazykovědně teoretické báze v Českoslo-

⁶ Charakteristiku metod a základního pojmového i terminologického aparátu Pražské školy podává J. Vachek: *The Linguistic School of Prague. An Introduction to its Theory and Practice*, Bloomington—London 1966. K světónázorové kritice strukturalismu v jazykovědě viz F. Trávníček: *Český jazykozpytný strukturalismus ve světle Stalinova učení o jazyce*, P. 1951, diskusi v časopise *Tvorba* 1951—1952 a dále L. Štoll: *O tvar a strukturu v slovesném umění. K metodologii a světónázorovým východiskům ruské formální školy a pražského literárního strukturalismu*, P. 1966; — srov. též K. Horálek: *Ke kritice strukturalismu* (*Filosof. čas.* 1954). V širším zařamování soudobých směrů jazykovědných viz o Pražské škole v anketě časopisu *Vopr. jazykoznanija* 1957 „Čto takoe strukturalizm?“ a ve sborníku *Osnovnye napravlenija strukturalizma*, Moskva 1964, o Pražské škole speciálně M. R. Mayenowa: *Praska szkola strukturalna w latach 1926—1948*, Warszawa 1966

vensku bylo úsilí vytvořit metodologické přístupy k jazykovědné práci z názorových pozic marxisticko-leninské filozofie, jednak přímou aplikací historického a dialektického materialismu samého, jednak orientací na výsledky jazykovědy sovětské. Z ní proniklo do Československa po r. 1945 zprvu „nové učení o jazyce“ N. J. Marra, ale jeho dosah se tu více méně omezil na složku povšechně informativní a deklarativní, takže v konkrétní jazykovědné práci slavistické se příliš neuplatnilo; jistý obecný jeho vliv by snad bylo možno spatřovat v posílení jinak „autochtonních“, starších domácích teorií jazykového míšení a jazykových lig.

Podstatnější a hlubší důsledky měla sovětská jazykovědná diskuse z r. 1950, tím že od počátku padesátých let přinesla renesanci historickosrovnávacího studia slovanských jazyků. Od druhé poloviny 50. let — rovněž nikoli bez vlivu sovětské jazykovědy — dospěly v teorii do žádoucí rovnováhy aspekt diachronický a synchronický a vedle historickosrovnávacího studia slovanských jazyků se tak dostalo nové podpory studiu typologicky (nebo konfrontačně) porovnávacímu (nebo kontrastivnímu, jak se začalo říkat ještě později). To se ovšem rozvíjelo už od r. 1945, kdy bylo vyvoláno v život potřebami pragmatickými (jazykovou výukou, překladatelstvím a tlumočnictvím), ale mělo ovšem v dřívější už teorii lingvistické charakteristiky a typologie teoretické kořeny a mělo i důležité teoreticky vědecké důsledky v objevech, které vzájemnou konfrontaci slovanských jazyků umožňovalo. Rozkvět konfrontačně porovnávacího studia slovanských jazyků lze patrně označit za nejcharakterističtější novinku československé slavistiky po r. 1945 v celkovém přístupu ke zkoumané látce. A od padesátých let se konečně československá slavistika dostávala do styku s nejmodernějšími metodami lingvistického bádání, s generativním popisem jazyků, s matematickými a logickými metodami, s využitím strojní techniky v lingvistice apod. zčásti rovněž prostřednictvím sovětské jazykovědy (zčásti ovšem přímým studiem literatury produkované příslušnými vědeckými středisky na Západě). Je však třeba říci, že tyto postupy, teorie a metody našly za poslední dvě desetiletí uplatnění spíše v československé rusistice, bohemistice a slovakistice a že jejich místo ve výzkumu ostatních slovanských jazyků i v komparatistice bylo dosud jen zcela okrajové.

V úsilí o marxistickou koncepci jazykovědy mohli českoslovenští slavisté převzít z arzenálu předcházejících období nemalé množství pracovních pojmů a postupů pro jejich neideologickou, instrumentální, „technickou“ povahu. Pojmy jako (teritoriálně) okrajový „archaismus“, „ztráta větné platnosti“, „foném“, „morfém“, „aktuální větné členění“ a stovky dalších jsou obecným a samozřejmým vlastnictvím nejen československé slavistiky, ale i lingvistiky ostatních oborů, a nejen lingvistiky československé, ale soudobé světové jazykovědy vůbec. Komplikovanější, namnoze sporné a pro marxisticky orientované teoretické snažení československé jazykovědné slavistiky nepřijatelné se ukázaly některé starší teorie a koncepce v těch případech, kde na nich byly postaveny axiologické postoje, i některé obecné gnozeologické

principy lingvistických teorií, ať už šlo o jazykovědné proudy zaměření pozitivistického, nebo strukturalistického. Po této stránce se československá slavistika po 2. světové válce stále znovu vyrovnávala především s odkazem domácího předválečného strukturalismu, zvláště když právě od něho jinak množství konkrétních pracovních postupů a prvků ze sféry mimoaxiologické a teoreticky mimonoetické převzala a dále rozvíjela. Jako nemarxistická a vědecky neudržitelná se především ukázala původní strukturalistická averze k historismu a kategorický postulát „statického“ přístupu ke zkoumaným strukturám; po druhé světové válce se tento pojem už opouštěl a do pojetí „synchronie“ (jak se raději začalo říkat místo staršího „statický“), uznávané za jeden možný pohled vedle „diachronie“, pronikal i v pracích autorů vycházejících ze strukturalistických metodologických premis stále více zřetel k „vnitřní vývojové dynamice“ jazyka (ten byl ostatně připravován už v třicátých letech Mathesiovou koncepcí „pružné stability“ jazykového systému). Kritice byla dále podrobena i představa o zásadní imanenci, samopohybu struktury, ovládajícím vývoj jazyka z vnitřních potřeb a sil struktury samé, ztímco marxisticky orientovaná jazykověda rozšířila programově svůj zorný úhel na korespondenci jazyka a jeho vývojových pohybů se sociálním prostředím a celým historickým komplexem momentů jeho existence a fungování. Zcela byl dále po druhé válce opuštěn náběh k jisté výkladové teleologii, které se nedokázaly vždy zcela vyhnout strukturalistické práce z třicátých let. Z konkrétních pracovních závěrů našeho lingvistického strukturalismu třicátých let byla po r. 1945 podrobena zásadnější revizi koncepce básnického jazyka jako útvaru autonomního akcentem na jeho zapojení do komplexu útvarů jazyka národního a na jeho celospolečenské funkce. V rovině obecně teoretické i v konkrétním lingvistickém výzkumu bylo zevrubně exploatováno učení o postavení jazykových jednotek v centru nebo na periférii celkové struktury a ukázalo se jako velmi nosné zejména též na úseku lexikologie.

Historickosrovnávací linie československé slavistiky se po r. 1945 principiálně odvracela od orientace na objevování časového východiska zkoumaných jazykových jevů jako vlastního cíle bádání a usilovala zcela programově o pravý historismus, který by sledoval proměny jazykových jednotek pokud možno na celé vědeckému bádání dosažitelné ose v souvislosti s vývojovými pohyby té struktury, jíž je členem, a s přihlédnutím k sociálně historickému rámci daného procesu. Takto zaměřené výzkumy přinesly plodné výsledky zvláště v oblasti syntaxe, kde se kromě toho uplatňoval i zřetel ke spojnicím jazyka s vývojem myšlení; hnací sílu mnoha syntaktických změn spatřovali někteří autoři (zvl. Kopečný) v nesouladu „formy“ a „obsahu“ příslušné jazykové jednotky. Byla teoreticky i prakticky rozpracována zásada, že pro vývoj syntaktických struktur je základní a relevantní princip „navrstvování“, že syntaktické změny neprobíhají jako změny hláskové, tj. úplnou náhradou, zaměněním, vystřídáním staršího prostředku mladším, nýbrž že se realizují jakožto paralelní vznik nového prostředku a přežívání staršího (s eventuálně změněnou funkční, sémantickou nebo statistickou

kou charakteristikou). V etymologickém bádání se bral vývoj metod cestami zčásti přímo navzájem protichůdnými: jestliže na jedné straně se dalekosáhlé připouštěly hláskoslovné změny nepravidelné a/ nedůsledné při sémantické identitě nebo blízkosti srovnávaných slov a pracovalo se široce s pojmy substrát, superstrát apod. (tak zejm. Machek), vyvíjelo se na druhé straně přesnější, ortodoxnější pojmání hláskových responzí s použitím laryngální teorie a sémanticko-slovtvorné paralely v jiných jazykových větvích sloužily jako argument pro uznání autochtonnosti slov ve zkoumaném jazyce (tak zvl. Ondruš); s prospěchem se dále využívalo pracovního pojmu „elementární (jazyková) příbuznost“ (tak především Kopečný). V onomastice byla vyvíjena a rozpracována metoda „malých typů“ (Šmilauer).

Vedle interního vývoje jazykovědných teorií a metod samých byla pro novou československou slavistiku (a lingvistiku vůbec) od r. 1945 velmi charakteristická i technika práce. V intenzitě i extenzitě předtím zcela nebývalé se totiž v tomto období proklamovaly, posuzovaly, upřesňovaly a formulovaly různé programy, koncepce, metody nebo pracovní postupy badatelské práce na poli slovanské jazykovědy na vědeckých zasedáních zainteresovaných odborníků — kongresech, konferencích, symposiích a kolokviích.

Největšími slavistickými podniky tohoto druhu byly Mezinárodní kongresy slavistů, uspořádané Mezinárodním komitétem slavistů v Moskvě (1958), Sofii (1963), Praze (1968) a Varšavě (1973); referáty a koreferáty československé delegace byly publikovány ve sbornících, které vycházely s názvem *Československé přednášky pro . . . mezinárodní kongres slavistů v . . .*, další příspěvky československých účastníků ve sbornících vysokých škol a jejich vystoupení na kongresech v příslušných kongresových materiálech. Kromě toho se českoslovenští slavisté účastnili pracovních zasedání jednotlivých Mezinárodních komisí, konkrétně komise pro studium gramatické stavby slovanských jazyků, komise pro církevněslovanský slovník, komise lexikologicko-lexikografické, komise pro Slovanský jazykový atlas, komise pro slovanskou fonetiku a fonologii, komise pro studium balto-slovanských vztahů a komise pro poetiku a stylistiku.

Na domácí půdě organizovaly vysoké školy a ústavy ČSAV a SAV rovněž řadu konferencí a symposií, z nichž speciálně slovanské jazykovědě byla věnována konference o srovnávacím studiu slovanských jazyků v Brně (1951), 2. celostátní konference o srovnávací slovanské jazykovědě v Olomouci (1953), konference o Slovníku jazyka staroslověnského a o Etymologickém slovníku slovanských jazyků v Liblicích (1954), celostátní konference o historickosrovnávacím studiu morfologické stavby, syntaxe a slovní zásoby slovanských jazyků v Olomouci a Praze (1957 — materiály z ní vyšly ve sborníku *K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků*, P. 1958), čtyři symposia o studiu slovanské syntaxe v Brně (1961, 1966, 1971 a 1976 — materiály z prvních tří vyšly s názvem *Otázky slovanské syntaxe*, P. 1963; *Otázky slovanské syntaxe II*, P. 1969; *Otázky slovanské syntaxe III*, Bo.

1973). Podstatná byla účast slovanských filologů i na dvou balkanologických symposiích v Brně (1969 a 1974 — materiály z nich vyšly jako *Studia balcanica bohemo-slovaca*, I P. 1970 a II, Bo 1976) a ovšem i na široce slavistických poradách o otázkách nejen jazykovědných, ale i literárněhistorických, resp. i uměnovědných a archeologických, jako byla třeba konference k 200. výročí narození J. Dobrovského v Praze (1953), konference o mezoslovanských vztazích v jazyku, historii a literatuře v Praze (1954), konference o československo-ukrajinských vztazích v Prešově (1957), konference o Velké Moravě v Brně a Nitře (1963), symposium k 1100. výročí smrti Konstantina-Cyrila v Praze (1969) aj.

Pro vývoj pracovních metod slovanských filologů měla dalekosáhlý význam jejich účast na vědeckých konferencích obecně lingvistické povahy, orientovaných k některé jazykovědné disciplíně nebo složkám či aspektům lingvistické práce. Tak byla celá řada porad věnována např. otázkám fonetiky a fonologie, jako třeba celostátní porada v Praze (1953) a v Liblicích (1954) nebo kolokvium o fonetice a fonologii ve Smolenicích (1965) aj., dvě celostátní konference měly na pořadu otázky práce lexikografické (v Bratislavě a ve Smolenicích 1952 a 1971), českoslovenští i zahraniční lingvisté se dále v r. 1971 sešli k diskusi o aktuálním členění větěném v Mar. Lázních, kolokvium v Praze a na Jílovišti v r. 1966 projednalo mechanizaci a automatizaci v jazykovědě atd.

Z konferencí a porad obecnějšího zaměření měla široce teoretické a metodologické důsledky konference o vědeckém poznání soudobých jazyků v Praze (1956 — materiály z ní vyšly s názvem *O vědeckém poznání soudobých jazyků*, P. 1958), zejména směrodatné ve vytčení zásadních teoretických přístupů a směří pro lingvistickou práci v Československu byly však dvě porady o marxistické jazykovědě, konané v Liblicích (1960 — materiály z ní vyšly s názvem *Problémy marxistické jazykovědy*, P. 1962) a v Praze (1973 — materiály z ní vyšly s názvem *O marxistickú jazykovedu v ČSSR. Zborník referátov zo seminára 17. mája v Prahe*, Br. 1974).

Když ve své době vznikala marxistická filozofie, využili její tvůrci podle Leninových slov všeho pozitivního, co dosud vývoj filozofického myšlení přinesl. Rovněž marxistická jazykověda neváhá a nebude váhat použít z jazykovědného odkazu minulosti i z živé tvorby současné všech těch pracovních postupů a pojmů, které se osvědčily a osvědčují jako dobré nástroje lingvistického bádání; výsledkem ovšem nemůže být eklektický konglomerát vnitřně neuspořádaných jednotlivin, nýbrž soustava poznatků integrovaných v gnozeologickém rámci marxistické filozofie a vědecké metodologie. Tuto práci nelze chápat jako jednorázový akt, nýbrž jako průběžný dialektický proces uskutečňovaný stále znovu v rovině teoretického myšlení obecně lingvistického a prověřovaný vždy ihned v konkrétním výzkumu jazykové materie — v našem případě jazykové materie slovanské.

ZKRATKY

- AAV = Acta Academiae Velehradensis, Olomouc
 ACBalk = I-er Congrès internationale des études balkaniques et Sud-Est-européennes, Actes... 6, Sofija 1968
 ACLing = Actes du X-e Congrès internationale des linguistes I, Bucarest 1969, III, Bucarest 1970
 AnzSlPh = Anzeiger für slavische Philologie
 AO_r = Archiv orientální, Praha
 AUPOI = Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philologica, Olomouc
 BalkEz = Balkansko ezikoznanie, Sofija
 BBA = Berliner byzantinische Arbeiten, Berlin
 Bez = Bålgarski ezik, Sofija
 Bo. = Brno
 Br. = Bratislava
 BullŮRJL = Bulletin Ůstavu ruského jazyka a literatury, Praha
 BullVŠRJL = Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury, Praha
 ByzSl = Byzantinoslavica, Praha
 ČČF = Český časopis filologický, Praha
 ČesPolSb = Česko-polský sborník vědeckých prací II, P. 1955
 ČL = Český lid, Praha
 Člit = Česká literatura, Praha
 ČMP = Časopis pro moderní filologii, Praha
 ČMM = Časopis Matice moravské, Brno
 ČsČH = Československý časopis historický, Praha
 ČsPřed 1958 = Československé přednášky pro 4. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě, P. 1958
 ČsPřed 1963 = Československé přednášky pro 5. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii, P. 1963
 ČsPřed 1968 = Československé přednášky pro 6. mezinárodní sjezd slavistů v Praze, P. 1968
 ČsPřed 1973 = Československé přednášky pro 7. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě, P. 1973
 ČsRus = Československá rusistika, Praha
 EzLit = Ezik i literatura, Sofija
 GrLexStr = Zur grammatischen und lexikalischen Struktur der slawischen Gegenwartssprachen, Halle 1968
 HistSrSl = K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků. Sborník projevů z konference o historickosrovnávacím studiu slovanských jazyků, která se konala 28. I.—2. II. v Olomouci a Praze, P. 1958
 HSb = Historický sborník, Bratislava
 HSChr = Das heidnische und slavische Christentum, Wiesbaden 1967
 IJSPL = International Journal of Slavic Linguistics and Poetics, The Hague
 JAkt = Jazykovědné aktuality, Praha
 JazČ = Jazykovědný časopis Slovenskej Akadémie vied, Bratislava
 JazSb = Jazykovědný sborník Slovenskej akadémie vied, Bratislava
 JazŠt = Jazykovědné štúdie, Bratislava
 JP = Język Polski, Kraków
 KŽ = Kultúrny život, Bratislava
 LF = Listy filologické, Praha
 LPosn = Lingua Posnaniensis, Poznań
 LSl = Linguistica Slovaca, Bratislava
 MěIBalan = Sbornik v čest na A. Teodorov-Balan, Sofija 1955

- MélDečev = Izsledvanija v čest na akad. Dimităr Dečev po slučaj 80-godišni-
nata mu, Sofija 1958
- MélHavránek = Studie a práce linguistické I, P. 1954
- MélJakobson = 1. For Roman Jakobson, Haag 1956,
2. To Honor Roman Jakobson
- MélKopeckij = Rusko-české studie. Věnováno prof. L. Kopeckému k pětadesá-
tým narozeninám, P. 1960
- MélKopečný = Miscellanea linguistica, Ostrava 1971
- MélKurz = Studia palaeoslovenica. Josepho Kurz septuagenario dedicatum, P.
1971
- MélMladenov = Ezikovedski izsledvanija v čest na akademik Stefan Mladenov, So-
fija 1957
- MélRomanski = Ezikovedsko-etnografski izsledvanija v pamet na akad. Stojan Ro-
manski, Sofija 1960
- MélRospond = Studia językoznawcze poświęcone... S. Rospondowi, Wrocław
1966
- MélTaszycki = Symbolae philologicae in honorem W. Taszycki, Wrocław—Warsza-
wa—Kraków 1963
- MélTrávníček = Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akad.
Fr. Trávníčka, P. 1958
- MélTrávníček—Wollman = Pocta F. Trávníčkovi a F. Wollmanovi, Bo. 1948
- MélTschizewskij = Orbis scriptus, München 1966
- MélVajs = Slovanské studie, P. 1948
- MélWollman = Franku Wollmanovi k sedmdesátinám, P. 1958
- MI—OLA = Materiály i issledovanija po Obščeslavjanskomu lingvističeskomu
atlasu, Moskva 1968
- NŘ = Naše řeč, Praha
- NV = Naše věda, Praha
- OLA = Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas. Materialy i issledovanija,
Moskva 1965
- OSS = Otázky slovanské syntaxe (Praha—Brno, I. 1962, II. 1968, III. 1973)
- OnPr = Onomastické práce, Praha
- P. = Praha
- PJ = Poradnik Językowy, Kraków
- RLBr = Recueil linguistique de Bratislava, Bratislava
- SaS = Slovo a slovesnost, Praha
- SBB = Studia balkanica bohemo-slovaca, P. 1970
- SbFil = Sborník filologický, Praha
- ScSl = Scando-Slavica, Copenhagen
- SFFUKom = Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave,
Philologica, Bratislava
- SFFUŠaf = Sborník Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove,
Prešov
- SFPSł = Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, Warszawa
- SILTer = Slavjanska lingvističeska terminologija, Sofija
- SloR = Slavia orientalis, Warszawa
- SlPrag = Slavica Pragensia, Praha
- SIPř = Slovanský přehled, Praha
- SIR = Slavistična revija, Ljubljana
- SISb = Slezský sborník, Opava
- SISl = Slavica Slovaca, Bratislava
- SovJaz = Sovětská věda — jazykověda (později též Sovětská jazykověda),
Praha
- SR = Slovenská řeč, Bratislava

StSlav	= Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae, Budapest
SPFFBU	= Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada jazyko- vědná, A, Praha—Brno
TLP	= Travaux linguistiques de Prague, Praha
VPJ	= O vědeckém poznání soudobých jazyků, P. 1958
VJa	= Voprosy jazykoznanija, Moskva
VPSlov	= Vznik a počátky Slovanů, Praha
VSIJa	= Voprosy slavjanskogo jazykoznanija, Moskva
WSI	= Welt der Slawen, Wiesbaden
WSIJb	= Wiener Slawistisches Jahrbuch, Wien
ZbFL	= Zbornik za filologiju i lingvistiku, Novi Sad
ZMK	= Zprávy Místopisné komise, Praha
ZSI	= Zeitschrift für Slawistik, Berlin
ZSIPh	= Zeitschrift für slavische Philologie, Heidelberg

VERGLEICHENDE SLAWISCHE SPRACHWISSENSCHAFT IN DER TSCHECHOSLOWAKEI NACH 1945

Im ersten Absatz werden die institutionellen Voraussetzungen der slawischen linguistischen Komparatistik in der Tschechoslowakei nach 1945 vorgestellt. Das zweite Kapitel enthält die Beschreibung der diesbetreffenden wissenschaftlichen Produktion, die in thematische Kreise zergliedert ist. Im dritten Kapitel werden die Arbeitsmethoden und -theorien der tschechoslowakischen Arbeiten im Bereich der vergleichenden slawischen Sprachwissenschaft charakterisiert.

Autor: doc. PhDr. *Radoslav Večerka*, CSc., docent katedry českého jazyka, slovanské, indoevropské a obecné jazykovědy na filozofické fakultě UJEP, Arna Nováka 1, Brno.